Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Kafkas University Journal of the Institute of Social Sciences
Sonbahar *Autumn* 2019, Sayı *Number* 24, 843-864
DOI:10.9775/kausbed.2019.062

Gönderim Tarihi: 20.08.2019 **Kabul Tarihi: 21.12.2019**

OSMANLI DEVLETİ VE KÜLTÜR COĞRAFYASINDA SÜTANNELİK

Wet Nursing in the Geography of Ottoman Empire and Culture

Hürü SAĞLAM TEKİR
Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
hrsaglam@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5351-0384
Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Kadın kimliğinin algılanışı günümüz toplumunda hala çocuğu önemli bir kriter olarak öne çıkarmaktadır. Çocuk doğduktan sonra da anneden beklenilen en önemli şey bebeğini anne sütüyle beslemesidir. Anne sütünün çocuk üzerindeki önemi şüphe gerektirmeyecek bir gerçek olsa da tarihin belirli aralıklarında bazen mecburi bazı durumlarda da keyfi olarak sütannelerin tutulmuş oldukları görülmektedir. Sütanne tutarken de bir takım özellikler aranmaktaydı ki her sütü olan kadın sütanne olamazdı. Çalışmada sütannelik konusunda üzerinde duracağımız bir husus da sütannelerin kendi çocukları üzerinden olaya eleştirel yaklaşmaya çalışmaktır; çünkü sütanneler her zaman kendi yavrularını yanlarına alamayabiliyorlardı. Bu durum çocukların annelerinden ayrı ya da başka bir sütanneye teslim edilme gerçeğini doğuruyordu. Her ne kadar bir takım sıkıntıları içerisinde barındırsa da yine de sütanneliğin bebeklerin beslenmesi ve sağlığı üzerinde olumlu etkileri olduğu tespit edilen konular arasındadır.

Bu çalışmada, özellikle birinci elden kaynaklar esas alınarak Osmanlı'da ve farklı kültürlerde sütannelik konusu bütün yönleri ile değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *sütanne, sütnine, süt, besleme, anne, çocuk, Osmanlı*

Abstract

In today's society, the perception of women's identity still highlights children as an important criterion. After a child was born, breast-feeding the child is the most important expectation from a mother. Although the importance of breast-feeding for a child is beyond doubt, it is observed that, at certain periods of history, wet nurses were employed sometimes indispensably and sometimes arbitrarily. When hiring a wet nurse, certain qualifications were sought; not every woman with milk could be a wet nurse. One of the considerations about wet nursing in the present study is to try to approach the matter critically in view of wet nurses' own children because sometimes they were not always able to take their own children with them. This situation caused such children to remain away from their mothers or to be delivered to other wet nurses. It is one of the facts identified, however, that although wet nursing involved certain problems, it still had positive influences on the feeding and health of infants.

The present study assessed and evaluated wet nursing in the Ottomans and in different cultures from all aspects primarily based on first-hand sources about it.

Keywords: *wet nurse, foster nurse, milk, feeding, mother, child, Ottoman*

1. GİRİŞ

Türk aile yapısında çocuk terbiyesi, anne sütü verilmesiyle başlar. Bu durum pek çok kişinin çocuk eğitiminde *"anne sütünü"* en önemli sembollerden biri olarak kabul etmesine yol açmıştır. (Eröz&Güler, 1998, s. 56-58). Anne sütünün dinî açıdan rahmani olarak görülmesi ve tıbbi açıdan da pek kıymetli telakki edilmesi süte büyük anlamlar yüklemekteydi (Besim Ömer, 1319, s.12).

Etkili bir anne-baba-çocuk ilişkisi kurulabilmesi için emzirmenin mükemmel bir başlangıç olduğu düşünülmekteydi. Bu aynı zamanda aile bağlarını ve toplumsal bağları güçlendirebilecek bir unsurdu. Bebeğini emziren her annenin toplumsal değişimin oyuncusu olduğu bile kabul ediliyordu (Badinter, 2011, s.82).

Bununla birlikte anne terbiyesi Türklerde ayrı bir önem taşıyordu. Annenin süt verememe durumunda ise genellikle sütanneler tutulmaktaydı. Kimden süt içerse çocuğun ahlâkının da ona benzeyeceğine olan inançtan dolayı sütannenin; iyi ahlâklı, iyi aileden, iyi soydan, iyi huylu ve temiz olmasına dikkat edilirdi. Sütannenin mümkünse ailenin yakın akrabası veya komşusu olması daha uygun görülürdü (Akçiçek, 1988, s. 44).

Modernleşme döneminin kimyagerlerinden Osman Nuri Bey, bir çocuk için en birinci gıdayı anne sütü olarak görmekteydi; fakat anne sütünün olmadığı durumda sütannenin sütüyle de çocuğun beslenmesini meşru görüyordu. Hayvan sütlerinin kullanımının ise çok ihtimam ve dikkat istediğini belirtmekteydi (Osman Nuri, 1906, s. 275).

Zira çocukların sağlıklı bir şekilde büyümesinin devletin görevleri arasında olduğunu da görmekteyiz; çünkü memleketin sıhhati ve gelişmesi için çocuklar önemliydi. Sadece nüfus anlamında değil memlekete hizmet edecek sağlıklı bir nesil yetiştirmek için de anne sütü önemseniyordu (Besim Ömer, 1319).

Maalesef bazı annelerin sütlerinin çocuklarına yaramadığı kaygısına düşerek bebeklerini sütten kesen anneler de vardı. Dr. Rıza Tahir Bey, böyle bir durumun mümkün olmadığını düşünerek bir bebeğe annesinin sütü yaramazsa başka ne yarayabilir şeklindeki fikrini savunarak bu durumun bebeğin ölümüne sebebiyet verdiğini belirtmiştir. Ayrıca Dr. Rıza Tahir Bey'e göre çocuğu memeden kesme ancak çocuk dokuz aylık olduktan sonra ve yaz günü olmamak şartıyla yavaş yavaş olmalıydı (Rıza Tahir, 1927, s. 18).

2. DİNİ İNANÇLAR BAĞLAMINDA SÜTANNELİK

Çocuğa anne sütü verilmesinin dinlerin hemen hemen hepsinde önemsendiğini görmekteyiz. Anne sütü sadece çocuğun beslenmesinde değil ahlâki yönünün gelişimi ve çocuk ile anne arasındaki bağı kuvvetlendirmek için de önemsenmiştir.

Hinduizm'de hamilelik sürecinden itibaren küçük çocuklara hoşgörülü bir yaklaşım sergilenerek çocuk şerefli bir konuk muamelesi görüyordu. Süt emzirmek, iyi bir anne olmanın sorumluluğunun sadece bir parçasıydı ve çocuk katı gıdalara geçse dahi annesi ikram olarak süt vermeye devam edebiliyordu. Anneler çocukluğun bu aşamasında göstermiş oldukları muazzam ve meşakkatli yolculuktaki emeklerini, çocuk yetişkin olduğunda kendisine göstermiş olduğu yoğun bağlılıkla alıyordu (Stearns, 2018, s. 85-86).

Erken dönem Musevi inancı içerisinde sütanneliğe yer olmakla birlikte doğurganlık hâkim konumdaydı ve meme kutsanıyordu. İbrahim Peygamber'in karısı ve Musevi halkının annesi Sara, oğlu İshak'ı yaşının ileri olmasına rağmen emzirmişti. Yahudi medeni kanunu Talmud, tüm Musevi kadınlar için emzirme zorunluluğunu açıkça şu şekilde belirtmektedir:

> *"Bir bebek yaklaşık yirmi dört ay emzirilir. Bebeğin susuzluktan ölebileceği göz önüne alınarak emzirme dönemi kısaltılmamalıdır."*

Olağanüstü durumlarda ise öz annenin yerini sütanneler veya koyun, keçi ya da inek sütü olmak üzere hayvan sütleri alabiliyordu (Yalom, 2002, s. 27).

İlk Hristiyanlar ise çocukları korumak ve anne ile çocuk arasındaki bağları arttırmak için sütanneliği zorlaştırmaya çalışmıştı (Stearns, 2018, s. 96). Meryem Ana'nın dersleriyle sadık anne modelleri yaratılmaya çabalandı. Süt, çocuk büyütmenin maddi ve ruhani biçimi olarak görüldü. Hristiyanlar için bebeği meme ile beslemek, görüldüğü kadar basit bir besleme olayından çok daha öte bir şeydi; çünkü anne sütüyle çocuğa tüm dinî-ahlâki inanç sistemi aktarılıyordu (Yalom, 2002, s. 37).

İslamiyet'ten önce de Arap ve İran kültürlerinde bebeklere bir sütanne tutma geleneği yaygındı. Özellikle şehir halkı daha sağlıklı ve güçlü yetişmeleri için çocuklarını bedevi ailelerine verirlerdi. Hz. Peygamber'in de bu şekilde bir sütanne tarafından emzirildiği bilinmektedir. Bu tür bir uygulama taraflar arasında bir yakınlık kurulmasını sağlamıştır. Ancak süt

akrabalığının bir evlilik engeli oluşturması İslam dinine özgü bir hükümdü. Yahudilikte ve Hristiyanlıkta süt akrabalığı bulunmamaktaydı (Kaşıkçı, s. 384). Yani İslam dini emzirme ile diğer akrabalık bağları gibi bir akrabalığın ortaya çıktığını kabul ediyordu.

Sütü olmayan kadınlar çocuğunu besleyebilmek için sütanneye başvurmuş ve Türk İslam cemiyetlerinde sütannelik hukuki bir müessese olmuştur (Akçiçek, 1988, s. 43). Aynı sütü emmiş olan iki sütkardeşin evlenmesi yasak olduğu gibi bu yasak, sütkardeşlerin sonradan doğan kardeşleri için de geçerliydi. Ancak, bir düşünceye göre süt aşağıya aktığı fakat geri gitmediği için, daha önce doğmuş olan çocuklar için bu yasak uygulanmayabilirdi (Saz, 2010, s. 58).

İslam dininde ıskat-ı cenini sütannelikle ilişkilendirebileceğimiz bazı istisnai durumların da mevcut olduğunu görmekteyiz. İbn Vehban'ın görüşü bu duruma bir örnek teşkil etmektedir. Bir kadın eğer çocuğunu emziriyorsa ve hamilelik sebebi ile sütten kesilmesi veya kocasının mali durumunun sütanne tutmaya elverişli olmaması halinde emzirilen çocuğun ölmesinden endişe ediliyorsa bu durum ceninin düşürülmesi için geçerli bir mazeretti (Avcı, 2004, s. 154).

3. FARKLI TOPLUMLARDA SÜTANNELİK PRATİKLERİ

İlgili literatür gözden geçirildiğinde, farklı kültürlerde sütanneliğin uygulamalarındaki özellikler, faydalar ve zorlukların olduğu gözlenmektedir. Fakat çoğu ülke için sütannelik, sağlıklı bebek beslenmesi için yine de değerli bir seçenek olarak dikkat çekmektedir (AlHreashy, 2018, s. 191).

Sütannelikle ilgili maddeye M.Ö. 2500 yıllarına ait Hammurabi Kanunlarında rastlamak mümkündür. Hammurabi Kanununa (No: 194) göre; sütanneye verilen bebek ölür ve sütanne bunu bebeğin esas anne ve babasına bildirmeden başka bir bebeği emzirip, onları kandırmaya kalkarsa memeleri kesilerek cezalandırılırdı. Hammurabi Kanunundan önce hazırlanmış olan Eşnunna Kanununda (No: 32), bebek sütanneye verilecekse, sütannenin üç yıllık beslenme ve giyinme ihtiyaçlarının karşılanması gerekmekteydi (Hot&Başoğlu, 2014, s. 69).

Roma toplumunda annenin bebeğini kendi sütü ile beslemesi tabiatın ona vermiş olduğu kutsal bir görev olarak görülmekteydi; ancak annenin, hastalık, ölüm, sütün gelmemesi, sütün kesilmesi ya da yeni bir hamilelik gibi sebeplerden dolayı emzirme eylemini yerine getirememesi durumunda, anne sütü bebeğin bedensel sağlığı için hayati önem taşıdığından, bir sütanneden yardım alınması gerekli görülmüştür. Soranus ve Favorinus süt

ile birlikte emziren kişinin yapısal ve kişisel özelliklerinin de bebeğe geçtiğini ve emziren anne ile bebek arasında duygusal bir bağ oluştuğunu düşünüyorlardı. Favorinus'a göre; bebekte ihtiyaç, bağlılık, sevgi, yakınlık duyguları yalnızca onu besleyen kişi ile gelişmekteydi. Soranus da tabiatın bir gereği olarak emzirilen bebeğin onu emziren kişiye benzeyeceğini, mizacının da aynı özellikleri taşıyacağını öne sürmüştür. Yani emziren sinirliyse bebek de sinirli, emziren sakinse bebek de sakin olacaktı (Kalaycıoğulları, 2016, s. 321).

Ortaçağda ve modern çağın başlarında, çocukluğa yönelik aldırmaz tavırlar çocuk yetiştirme konusunda katı bir tutum benimsenmesine neden olmuştur. Bazı durumlarda anne babalar iki yaşın altındaki bebeklere, ölüme eğilimleri olma ihtimalleri var diye zaman harcamayı akıllıca bulmuyorlardı. Bu durum da fazlasıyla bebeklere karşı ihmale sebep oluyordu. Bu sebeplerden de kaynaklı olarak 19. yüzyılda ve hatta 20. yüzyılın başlarına kadar bebek ölümleri yüksekti.

Bu dönem için bebek ölümlerinin yüksek olmasında sütannelerin de etkilerinin olduğunu *"paragöz"* sütannelere teslim edilmesi ifadesinden çıkarılabilir. Edward Shorter, anneleri bebeklerinin hayatını ve mutluluğunu her şeyden üstün tutmadıkları için *"fedakârlık testinden"* geçememekle suçlamıştır. Ancak, 18. yüzyılda çocuklukla ilgili daha aydın fikirlerin ortaya çıkmasıyla modern yaklaşımlar benimsenmeye başlayacaktır (Heywood, 2003, s. 74).

13. yüzyılda Bartholomew; *"annesinin sütüyle beslenen bir bebek, başka birinin sütüyle beslenen bebeklere kıyasla daha övgüye değerdir."* şeklinde ifadede bulunmuştur. Bartholomew ve onun çağdaşları anne sütünün kanın bir çeşidi olduğunu ve annenin bu doğal yolla vasıflarını çocuğuna geçirdiğini düşünüyorlardı. Bartholomew, annenin emzirme esnasında bebeğiyle arasında oluşan duygusal iletişimden etkilenmiştir.

17. yüzyılda Hollandalı yazar Jacob Cats, anne sütü için *"genç anneler, kıymetli armağanınızı kucaklayın, onu soylu sütünüzle besleyip, yaşatın"* şeklinde başlayan bir ilahi bestelemiştir. Rousseau ve çağdaşlarının, aydınlanma döneminde *"annelere özgü bir ihtimam"* isteklerini dile getirmelerinden çok önce bu konunun temelleri atılmıştı. Buna rağmen, Avrupa'nın birçok yerinde zengin aileler sütannelere itibar etmeye, para karşılığında çocuklarını emzirtmeye devam etmişlerdir (Heywood, 2003, s. 75-76).

Avrupalı aileler, bebeklerini sıklıkla kırsalda yaşayan, yakın zamanda çocuğu olmuş başka bir kadına yollardı. Batı Avrupa'da bu pratik

aristokrat kadınlar kadar toplumdaki yeri epey aşağıda olan pek çok kentli kadını da kapsayacak şekilde yaygınlaşmış bir pratikti. Bu durumlarda çoğu zaman sütannelik bir çocuğun sağlığı açısından uygun değildi; çünkü bir anne iki çocuğu beslemede süt miktarı bakımından da eksiklikler yaşamaktaydı. Ayrıca temizlik ve sağlık bilgisi konusunda da sıkıntılar olabiliyordu. Hatta sütanne elinde ölen çocuk oranlarının ortalamadan daha yüksek olması böyle bir uygulamanın neden yapıldığını akıllara getirmektedir. Şöyle ki; bazı tarihçiler sütanneliğin ebeveyn ilgisizliğinden, hatta bir tür doğum kontrol yöntemi olarak bazı çocukların ölmesine yönelik sinsi bir arzunun bir işareti olduğuna dikkat çekmektedirler. Bunun tam tersi diğer pek çok tarihçi için ise; sütanneye yollanmış çocuklar, ebeveynleri tarafından sıklıkla ziyaret edilirken ilgi ve alakanın bulunduğunu öne sürmektedir.

Aynı zamanda yine bu şekilde düşünen tarihçiler aristokrat olan bazı kadınların emzirmenin kirliliğinden kaçarken, pek çok kentli kadın ise aile dükkânlarının işlerini yürütmek gibi emek talepleri yüzünden yaptıklarını iddia etmektedirler. Son olarak geçerli bir neden ise annelerin sütlerinin bebeklerini beslemek için yetersiz olmasıdır. Empatik yaklaşımlı bu tarihçiler, Batı'da sütanneliğin emek talepleri ve başka meselelerden ötürü 19. yüzyılın sonlarına kadar devam ettiğini kaydetmektedirler (Stearns, 2018, s. 118-119).

Sütannelik için daha özel bir sebep ise bazı ailelerin evleri içerisinde çocuklarının zahmetine tahammül edememeleri veya baba geceleri sabaha kadar çocuk sesi dinlemesin gerekçesiydi. Bu durum aynı zamanda Avrupa'da ırzahanelere (emzirme evi) rağbeti de artırmıştı (Servet-i Fünun, 1894, s. 371). Tam da bu noktada çocuğa dair toplumsal iş bölümünün cinsiyetlendirilmiş özeti olarak şu hususları belirtebiliriz: öncelikle çocuğun bakımından annenin sorumlu olması; bebeği içinde taşıyıp süt vermesi; babanın da ideal bir aile için şart unsuru olması ama çocuk bakımındaki rolünün anneden farklı olması.

Erkek, anne ve bebeğin güvenliğini sağlamak ve onların ihtiyaçlarını karşılamaktan sorumluyken, kadına doğurma görevi verilmiştir. Erkeğe onların güvenlik ve geçimini sağlama görevinin verilmesi, evrensel kadınlık ve erkeklik tanımının içinde de yer almaktadır (Sever, 2015).

Fransa özelinde aristokrat kadınlar 13. yüzyıldan itibaren meme vermeyi reddederek çocuklarını sütannelere vermişler ve çocuksuz yaşama sanatını uygulayan ilk kadınlar olmuşlardır. 17. yüzyılda çocuklarını sütanneye verme burjuva kadınları arsında yaygınlaşmıştı. Sütanneye verme

durumunun toplumun bütün tabakalarına yayılması ise 18. yüzyılı bulmuştu. 18. yüzyılda kusursuz kadın olma koşulları şu önem sırasındaydı: bir eş, toplumsal görevleri olan bir kişi ve bir anne.

Oysa çocukların bakımı ve emzirme ilk iki önceliğe engel oluşturuyordu. Bunların yanı sıra emzirmek erkeklerin de keyfini kaçıran bir durumdu. Şöyle ki; erkekler kadınların göğsündeki süt kokusundan rahatsızlık duyabildikleri gibi dönemin bazı doktorları da hamilelik ve emzirme boyunca cinsel ilişkiyi yasaklamışlardı. Bu şekilde aile birliğinin bozulma ihtimalini de göz önüne alan doktorlar ve ahlâk uzmanları çocuğu sütanneye vermeyi olumlamışlardı. Kadınlar da daha rahat ve özgür oldukları için bu durumdan şikâyetçi olmadıklarından uzun yıllar bu şekilde devam etmiştir (Badinter, 2011).

Fransız deneme yazarı Montaigne ise sütanne konusuyla alakalı görüşlerini şu şekilde belirtmektedir;

> *"bu kadar önem verdiğimiz bu doğal sevginin (anne baba sevgisi) ne kadar zayıf kökleri olduğunu deneylerimizden çıkartmak kolay. Azıcık bir para karşılığında her gün annelerden öz çocuklarını koparıp onlara kendimizinkileri baktırıyoruz; onların kendi çocuklarını, bizim çocuklarımızı emanet etmeyeceğimiz cılız bir sütanneye veya keçiye terk etmelerini sağlıyoruz."*

Yüksek aristokrat sınıfa mensup olmayan Montaigne, son çocuğu hariç diğerleri için eşinden sütanne tutmasını istemiştir. Aynı zamanda da kendi eleştirisini yapmıştır (Hot&Başoğlu, 2014, s. 71).

Annelikle ilişkilendirilen meme, Fransız Devriminin ise temel hareket noktası oldu. Rousseau'nun söylemlerinden etkilenen Fransız halkının büyük çoğunluğu, çocukların sütannelere gönderilmesi şeklindeki yaygın uygulamanın aksine, annelerin kendi çocuklarını emzirmesinin genel bir sosyal reform sağlayacağına inandırıldılar. Bir kadının bireysel olarak kendi çocuğunu emzirmesi ve ulusun vatandaşlarını beslemesi şeklindeki kollektif sorumluluk iç içeydi (Yalom, 2002, s. 5). 18. yüzyılın sonlarında Paris ve civar yerlerde sütanneler bir ayda 7 lira alırken eyalette 5 lira ücret alıyorlardı. Sütannelere senelik 300 lira ücret verilmekte olup bu fiyatın o dönem için gayet iyi bir rakam olduğu aynı zamanda da sütanneliğin yaygın olduğunu düşündürmektedir (Servet-i Fünun, s. 122).

Öte yandan bir yaşından küçük çocukların ölüm oranı %25'in oldukça üzerindeydi ve hemen hemen iki çocuktan bir tanesi maalesef

onuncu yaşını göremiyordu. Sütanneye verilen çocukların ölüm oranı kendi anneleri tarafından beslenen çocukların ölüm oranından iki kat fazlaydı. (Badinter, 2011, s. 168).

Rusya'da çocuklar ve çocuk yetiştirme hakkındaki materyaller 18. yüzyılda yazılmaya başlamıştı. Modern zamanlara kadar üst sınıftan pek çok ebeveyn çocuklarıyla olan temaslarını en azından geç çocukluk dönemine kadar sınırlayarak çocuk yetiştirme görevini hizmetçilere ve sütannelere devretmişti. Bu durum pek çokları için, özellikle de maddi durumu iyi olmayan aileler için, çoğu zaman güç olan yaşam mücadelesinde hayati bir emek kaynağı da oluyordu (Stearns, 2018, s. 115). 19. yüzyılda Avustralya'da da tıp pratisyenleri ve ebeler gibi aracılar vasıtasıyla sütannelere talep vardı. Gazete sayfalarında istenen hizmetkârlar bölümünde ilanlar verildiği tespit edilmiştir (Thorley, 2015, s. 305).

Osmanlı Devleti'nin son döneminde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında anneler emzirmeyi genellikle doğal bir annelik davranışı olarak algılıyorlardı; fakat bu şekilde düşünmeyenler de vardı. Özellikle basın emzirmeyi destekleyen yayınlar yaparak emzirmeye rağbeti artırmaya çalışıyordu (Duben&Behar, 2014, s. 198-199).

Irzahanelerin kurulması ise sütanneliğe farklı bir boyut getirmiştir; fakat ırzahaneler kuruluş gayesiyle mükemmel kurumlar olmasına rağmen her çocuğa eşit muamele imkânı sunmuyordu. Çocuk kendi annesinin verebileceği ilgi ve şefkati göremediğinden bazı durumlarda bu mahrumiyet çocuk ölümlerine dahi sebep olabiliyordu. Hatta ırzahaneyi, bazı validelerin çocuklarının ölümüne sebep olacak haneler içerisinde düşünenler dahi vardı. Fakat burada şunu da belirtmek gerekmektedir; vefatlar sütninelerin veya dadıların bilinçli yaptığı bir durum değildir daha çok onların cehaleti ve çocuk beslemek hususundaki tecrübesizliklerinden kaynaklanmaktaydı (Servet-i Fünun, 1894, s. 371).

Bu gibi olumsuz durumların önüne geçebilmek adına; sütanneler ve dadılar için en iyi yetişme ortamlarından bir tanesinin mektepler olabileceğini düşününler vardı. Bunun için sütannelik yapacak bir kadın en azından beş altı ay mektebe devam ederek bir çocuğun nasıl büyütüleceği, sağlığı ve sıhhatini korumak için ne surette davranması gerekeceğini öğrenmesi için dersler alması gerekmekteydi. Aileler çocuklarının doğumunda nasıl şahadetnameli ebeler arıyorsa çocuklarını teslim edecekleri sütanneler için de şahadetname arayabilirlerdi. Sütannelerin mektebe alınmaları için de bir takım muayenelerden geçmeleri ve sağlık kurallarına riayet etme yolları öğretilmeliydi (Servet-i Fünun, 1894, s. 374).

4. OSMANLI TOPLUMUNDA SÜTANNELİK UYGULAMALARI

Osmanlı Devleti'nin ilk kadın doktoru Safiye Ali, anneleri emzirmeye yöneltmek için çocuk ile anne sütü arasındaki ilişkiyi, şu şekilde açıklamıştır; *"bir annenin yüreği ile sütünün yerini hiçbir şey tutmaz, anne sütü bütün sütlerden üstündür*" (Yıldırım, 2012, s. 41). Bunun birçok çevreler tarafından bilinmesine rağmen tarihsel süreçte hem dünyanın farklı ülkelerinde hem de Osmanlı toplumunda sütannelik yaygın bir gelenek halini almıştır.

4.1. Osmanlı Toplumunda Sütannenin Özellikleri

Osmanlı toplumunda özellikle sütanne tutulmasının bazı gerekçeleri vardı. Besim Ömer bu gerekçeleri şu şekilde belirtmektedir: yeni doğum yapmış kadın sinirli veya hastalıklı olduğunda; memesi yaralı, bereli, çatlaklar içerisinde bulunduğunda; her hangi bir sebepten dolayı sütü çekildiğinde çocuğunu emziremeyecek bir halde kaldığında sütanne tutmaya başvurabiliyordu. Sütanne çocuğu iki türlü emzirebilirdi: birincisi sütanne çocuğun evine gelirdi buna *"sütanne tutmak"* denilir; ikincisi ise çocuk sütannenin evine gönderilir ki buna da *"çocuğu sütanneye vermek"* denirdi. En iyisi sütanneyi çocuğun evine getirmek, yani sütanne tutmaktır; çünkü çocuk annesinin gözü önünde bulunmaz ve başka bir evde kalırsa iyi bakılamayacağına inanılırdı. Hâlbuki eve getirilen bir sütanne her vakit göz önünde bulunacağından çocuğun doymasına, temizliğine, yatıp kalkmasına daha ziyade dikkat ederdi.

Tutulacak olan sütannede bir takım özelliklerin olmasına özen gösterilmekteydi. Mesela sütünün çabuk kesilmemesi; birkaç ay içinde büsbütün azalmaması için tutulan sütninenin ne pek ihtiyar, ne de pek genç olmaması; 20-30 yaş arasında olması lakin bu yaşı geçirmiş olanların iyi bir sütanne olamayacakları da zannedilmemelidir. Daha öncesinde bir veya birkaç çocuk doğurmuş olan bir sütanne çocuğa bakmanın yolunu, çocuk beslemek usulünü daha iyi bileceğinden hemen her zaman bu özelliklere sahip olanlar aranmaktaydılar (Besim Ömer Akalın, 1320, s. 126-127).

Sütannenin sütünün kaç aylık olduğu da çocuğun beslenmesinde önemli bir kriterdir. Bu yüzden çocuğu dört aylıktan büyük olan özellikle de sekiz on aylık olan bir kadın yeni doğan bir çocuk için iyi bir sütanne olamazdı; çünkü sütü pek yaşlı ve koyu olacağından çocuğun midesini bozabilirdi. Bazı kadınların kendi çocuklarını emzirip büyüttükten sonra etraftaki komşunun çocuklarına da süt verdikleri ve bundan hiçbir fenalık görülmediği ileri sürülebilirse de bu gibi şeylerin pek az ve seyrek olduğu

tespit edilmiştir. Sütanne hiç değilse lohusadan iki ay önce doğurmuş olmalıdır; çünkü daha erken tutulan bir sütanne henüz vücudunu toplayamamış olacağı gibi memesindeki çatlaklar da emzirmesini güçleştirebilirdi (Besim Ömer Akalın, 1320, s. 126-127).[1]

14. yüzyıldaki çalışmasında Venedikli Francesco de Barberino bir sütannede bulunması gereken özellikleri şu şekilde ifade etmiştir; 25-35 yaşlarında, mümkün olduğunca anneye benzeyen, sağlığı yüzünden okunan; boynu ve kolları güçlü; eti sıkı; sıska olmayan, dinç ve sağlam; cildi pürüzsüz; nefesi kokmayan; dişleri temiz biri olmasını önermişti. Bunların yanı sıra büyük göğüslüler bebeği rahat ettiremeyeceklerinden tercih edilmiyordu. Tırnak testi de sütün kalitesiyle ilgili olarak uygulanan yöntemler arasındaydı. Ebeveynin tırnağı üzerine damlatılan bir damla süt birden bire ya da bal gibi ağır ağır değil de rahatça yayılıyorsa, sütün iyi olduğu söylenebilirdi (Heywood, 2003, s. 79-80).

Osmanlı toplumunda hekimlerin önerdiği süt muayenesi de Venedikli araştırmacınınkinden pek farklı değildi. Besim Ömer sütü muayene ederken yalnız göz ile bakmakla muayene edilemeyeceğini, çok

[1] *Öncelikle sütannenin vücudu sağlam mı, değil mi, bir de sık sık öksürüp öksürmediğini, boynunun etrafında sıraca yaraları ve delikleri, şişmiş bezleri bulunup bulunmadığını iyice anlamalı ve çürük dişleri olup olmadığına da ayrıca bakmalıdır; çünkü dişleri çürük ise yemeği iyice çiğneyip yiyemeyeceğinden ne kendi vücudunu, ne de emzireceği çocuğu iyi besleyemeyeceği düşünülürdü. Büyük ve sarkık memeli kadınların iyi sütannelik edeceklerine inanmamalıdır; memeler, derilerinin altına çokça biriken yağdan dolayı büyük görünebilirler; hâlbuki muayenede aranan şey memenin büyüklüğü, yağı değil, asıl meme süngeridir, vereceği sütüdür; memenin üzerinde mavi mavi damarlar görülmesi sütün iyiliğini, bolluğunu gösterebilir. Meme başı da ayrıca muayene edilir: ne içeriye batık ne pek büyük ne de pek küçük olmamalı. Meme başını gülleşen yer hizasından işaret parmağı ile başparmak arasında tutup önden arkaya ve dışarıdan içeriye doğru sıkınca süt serbestçe fışkırıp akmalıdır.*
Sütannenin frengili olup olmadığı da özellikle dikkat edilmesi gereken hususlardan bir tanesidir. Anadolu'nun bazı bölgelerinde bu hastalık çok olduğundan oralardan gelecek sütannelerden şüphelenmelidir. Bu hastaları renk biçiminden, vücudun farklı yerlerinde çıkan yaralardan, boynun etrafındaki büyükçe ve sıralanmış bezlerden, dişlerden, ses kısıklığından tanımalı ve bu yolda bir hastalığı olduğundan şüphe edilen sütanneyi bu işten anlar bir hekime muayene ettirmeden eve alıp çocuğu eline vermemelidir. Sütannenin ten renginin veya saçlarının nasıl olduğunun önemi yoktur. Örneğin kumral veya gür saçlı olmasında hiçbir keramet yoktur (Besim Ömer Akalın, 1320, s. 128-129).

kere bir kaşık içine yahut eline veya tırnak üzerine damlatılarak muayene edilmesi gerektiğinden bahsetmektedir. Böyle bir muayene ile de sütün sulu veya koyu olduğundan başka bir şey anlaşılmadığından lakin memeler çoktan beri boşalmamış ise gelen sütün pek sulu olacağından bahsetmiştir. Besim Ömer'e göre muayene edilecek süt, çocuk bir müddet emzirildikten sonra sağılan süt olmalıdır.

Bir sütannenin sütünün iyi olup olmadığına, emzireceği çocuğa yarayıp yaramayacağına en iyi, en doğru alamet ve nişane kadının kendi çocuğudur. Sütannenin çocuğu zayıf, çelimsiz, huysuz, soluk çehreli ve buruşuk yüzlü ise o kadın iyi bir sütanne olamaz; yok bunun aksine çocuk toplu, şen, kuvveti yerinde, etleri sert ve katı ise, memeyi de iyi yakalayıp emiyorsa böyle bir çocuğun annesi elbette sağlam bir sütannedir; sütü de emzireceği çocuğa yarar. Sütannelerin yiyecek ve içeceği, başka halleri bütün emzikli kadınlarınki gibi olacaktır. Yoksa sütanneyi sütü çoğalsın diye özel olarak beslemek, hiç çalıştırmamak ve bir düzine besleyici, yağlı tatlı şeylerle beslemeye çalışmak yalnız boş değil, çok defa zararlı ve ziyanlı bir iştir (Besim Ömer Akalın, 1320, s. 129-130).

4.2. Osmanlı Sarayında ve Toplumunda Sütanne Olmak

Sütanne tutma konusunda yukarıda bahsettiğimiz hususlar sarayda da göz önünde bulunduruluyordu; lakin başka bir takım hususiyetler de aranmaktaydı. Yani Osmanlı sarayında doğmak birtakım ayrıcalıkları beraberinde getirmekteydi. Yeni doğan bebek en azından hijyen bir ortamda ve ailesiyle birlikteydi. Sarayda doğum birtakım geleneklerle yapılırdı. Doğum öncesi sarayın en iyi köşklerinden biri titizlikle hazırlanır, baştan aşağı yeniden döşenirdi. Yatak örtüleri ve yorganda kırmızı renk tercih edilirdi. Doğumda kullanılacak leğenler, taslar ve öteki araç-gereç altın ya da gümüştendi. Doğumdan sonra devreye hemen sütanneler girerdi (Tokmakçıoğlu, 1991, s. 13-14). Saraydaki şehzadeler, sütannesi tarafından emzirilir, özel hizmetlerini ise dadısı yapardı. Annesi ise gözetimlerini yapardı. Hatta şehzadelerin sütannesi ve dadısı dışında başkalarının kucağına verilmediği iddia edilmektedir (Saz, 2012, s. 87).

Ermeni Tarihçi Eremya Çelebi Kömürciyan, 17. yüzyıla ait bir eserinde esir pazarında satılan esirlerin ne tür hizmetler için satın alındıklarından şu şekilde bahsetmektedir; süt emziren kadınlar, çocuklara taye/taya/dâye (sütanne) olarak alıkonurlardı. Osmanlı konaklarında ve köşklerinde kadın kölelerin sütanne olarak hizmet ettikleri veya küçük çocuklara bakmakta oldukları da biliniyordu (Kömürciyan, 1988, s. 56-Onur, 2005, s. 69-71).

İsveçli M. D'Ohsson sütanneler konusunda; sultanlar dâhil olmak üzere hemen hemen bütün annelerin çocuklarını kendilerinin emzirdiğini; onların duyabilecekleri kederlerin en büyüğü ise herhangi bir hastalıktan ötürü çocuklarının emzirilmesini bir başka kadına havale etmek olduğunu belirtmiştir. Bu durumda bile annelerin çocuklarını asla evden çıkarmadığını, kendi gözetimleri altında yedirip içirdiğini, bakıp büyüttüğünü ifade etmektedir. Türkiye'de sütanne olmak kadar mutlu bir iş yoktur. Bunların çoğunu genç cariyeler oluşturur. Bunlara *"sütanne"* denir. Sütanne olan aileye karışmış demektir. Bunun nedeni, törelerin her iki tarafın yakın akrabalar arasında her türlü evliliği yasaklamış olmasıdır. Çocuğun bakımı için gerekli her konuda annelerle sütanneler birlikte uğraş verirdi. Bebekler sekiz ya da on ay kundakta kalır, on iki ya da on dört aylık olunca sütten kesilirdi (Tokmakçıoğlu, 1991, s. 14).

M. D'Ohsson'un söyleminden farklı Osmanlı sarayı açısından sütannelik geleneği incelendiğinde, bunun bir adet olduğu görülmektedir. Kübera hanımları daha çocuğunu doğurmadan önce sütanne hazırlıklarına başlardı. Bazı aileler çocuğuna bir sütanne tutar ya da öncesinde tanıdıkları birisini bulurdu. Bazı durumlarda da bir aracı vasıtasıyla müracaat eden ve uygun görülen bir sütanne alınırdı. Böyle bir sütannenin çocuğu emzirmesi, küberâ arasında halkın *"süt hakkı"* ile karışmasına, süt valide, sütkardeş ve süt hemşire namıyla bazı kimselerin aileye girmesine sebep olduğundan pek istenmezdi.

Sütannelerin hemen hemen hepsi fakir, kocası ölmüş veya çocuğuyla kimsesiz kalmış kişiler veya kocası bulunsa bile muhtaç durumda olan veya yine fakirlik yüzünden taşradan İstanbul'a gelip iş arayan kimselerden olurdu. Bu özelliklere sahip kadınların en kusurlu yönü tam çocuk süte alışıp emmekte iken birkaç ay sonra bir şey bahanesiyle işi bırakıp gitmeleri ihtimaliydi. İşi bırakma sebeplerinin altında kendi çocuğu olanlar için, yavrularını özlemiş olmaları düşünülebilir. Bu kadınların yerlerine nasıl olsa başka birileri bulunurdu fakat süt değiştirmek çocuğun sağlığı için zararlı olabiliyordu. Süt değiştirmenin sadece çocuğun sağlığını değil ahlâkını da etkileyebileceği düşünülüyordu. Seçilen kişilerin kim olduğu çok önemliydi aksi takdirde meseleler çıkarabilirlerdi. Dâye seçiminde, sütannenin sağlığı, sütünün iyice incelenmiş olması, konağı kendi hanesi, çocuğu da kendi evladı gibi görmesi, başka bir yerinin bulunmaması üzerinde önemle durulan meselelerdi (Abdülaziz Bey, s. 25-26).

Dâyeler, çocuklu veya çocuğu henüz vefat etmiş bir cariyedir. Dâyenin bulunması yani tedariki için etrafa ve esirlere böyle bir cariyeye ihtiyaç olduğuna dair haber verilirdi. Getirilenlerden yaş ve şahsı uygun

görülenler birçok hekime gösterilir, vücudu, sütü varsa çocuğu etraflıca muayene ettirilirdi. O kadar tedbirli davranılmaktaydı ki uykusunun hafif ya da ağır oluşu bile önemseniyordu. Ayrıca haline, konuşmasına, hareketlerine bakarak ahlâkına ait ipuçları aranırdı. Kimlerden olduğu ailesi de çok önemliydi. Bu dâyelerin birçoğu Çerkez kabilelerinden gelen kimselerdi. Bunlar arasında *"Ubih", "Şabsuğ"* ve *"Abazah"* lar diğerlerine tercih edilmekteydiler. Bunlar hal ve ahlâk yönünden bilinen ve tercih edilen kimselerdi. Fakat asıl tercih sebebi; vüzera ve kübera haremlerini bu kabilelerden gelenler teşkil ettiğinden hanımlarca yabancı görülmeyip istenmeleriydi. Seçilen dâyeye uygun yeni bir isim verilmekle beraber çocuğun ikinci annesi olarak kabul edildiği için konakta ona daima dâye kalfa diye hitap edilirdi. Bu dâye kalfalar herkes tarafından hürmete layık görülürdü.

Sütanne tercihleri arasında esirlerin olması da dikkat çeken bir husustur. Özellikle memede çocuğu olanlar *"dâye"* görevi için aranan kişilerdir. Anne ile çocuğu birlikte satın alınırdı. Çocuk bir sütanneye emanet edilerek kentte yetiştirilir ve ileride büyüdüğünde, evde ve aile arasında, evin çocuğunun sütkardeşi sayılarak ayrıcalıklı bir yeri olurdu. Evin efendisinin bu çocuğu satma hakkı vardı; çünkü o da, annesi gibi efendinin esiri sayılıyordu. Buna karşın genelde bir dâyenin ya da onun çocuğunun satıldığı bir olaya rastlanmamıştır (Saz, 2010, s. 58).

Asıl üzerinde durulması gereken durum bu sütannelerin yani dâye kalfaların kendi çocukları varsa onların bakımının, beslenmesinin nasıl sağlanacağıydı. Yukarıda bir sütanneye teslim edileceğini belirttik fakat bunun ne şekilde olduğu üzerinde de durmak gerekmektedir. Bu sütannelerin büyük çoğunluğu ekonomik kazanç için sütannelik yapmaktaydılar. Sütannelerin kendi çocukları için bulunan sütanneler de yine hekime muayene ettirilir, hastalıksız ve çocuksuz olmasına dikkat edilirdi. Çocuğun iyi bakımına ve temizliğine özen göstermesi şart koşulurdu. Buradaki maksat daha çok kendi annesinin baktığı çocuğun sağlığını da garanti altına almaktı. Ayrıca dâyenin kendi çocuğunu görmesi ve durumu kontrol edebilmesi için çocuğun 15 günde bir gelmesine, dâyenin çocuğuyla gece kalmasına izin verilirdi; çünkü dâye kalfanın artık baktığı çocuktan başka bir işi ve hizmeti yoktu. (Abdülaziz Bey, s. 26). Bu durum belki de annelerin katlanması gereken en zor şartlardan birisiydi. Besim Ömer sütannelerin kendi çocuklarının durumuyla alakalı hiç iç açıcı şeyler düşünmemektedir. *"Çocuk Büyütmek"* isimli eserinde bu durumla ilgili; ya sütannelerin zavallı çocukları! Şeklinde bir giriş yaparak onların durumlarının vahim olduğunu belirtmeye çalışıyordu:

> *Bunlar memleketimizde hemen yüzde yüz helak oluyorlar, sütanneliğe giden bir kadın çocuğunu süt ile büyütmek üzere bir yüreksiz kadına veriyor; o da aldığı aylıktan, yavrucağın süt parasından çalmaya kalkışıyor ve bu suretle çocuğu vakitsiz olarak bulamaç ve yiyecek ile büyütmeye çalışıyordu. Her nasılsa sağ kalabilen sütnine çocuklarından ne kadar sıskalar, kamburlar, veremler gördüm! Önceleri sütannelik sanatı esirlere münhasır idi; küçük esirlerin hayatı ise hiç hesaba katılır mıydı? Artık bugün, esarete ait böyle bir sanata, bir zillete tahammül edilebilir mi?* (Besim Ömer, 1320, s. 111-112)

Şeklinde insanda derin bir hüzün bırakan ifadelere yer vermiştir.

Aynı eserinde yine sütannelikle alakalı olarak; zengin bir ailede sütanneye tesadüf eylediğim zaman daima başka bir yerde, henüz vefat eylemiş bir biçare çocuk veya çocuğunu henüz terk eden bir sütanne, diğeri de kendi çocuğu için başka bir yavruya ait olan sütü gasp ve iştira eden bir kadın, hatırıma geliyor. Bu sorunlara bir çare olarak sütannelerin kendi çocukları en az dört beş aylık olana kadar sütannelik yapmamaları ve bunun bir kanuna bağlanmasını istemektedir. Fakat zavallı bir annenin sütü az olur, yavrucağına yetişmez, komşudan ve tanıdıklardan bir kadının sütü de taşıp dökülecek kadar bol olursa, bu ikinci kadın birincinin çocuğuna günde bir iki defa meme verirse buna bir şey denilemez ve böyle iyi yürekli hanımlar takdir ve tebrik olunur (Besim Ömer, 1320, s. 112-113).

Sütannelerin çocuğa ilk sütlerini vermeleri bir merasim şeklinde oluyordu. Mesela salı gününe denk gelmemeliydi, dâye ilk süt vereceği an abdestini alıp, Kur'an'ı açardı. Sağdaki sayfasına sağ elinin ikinci parmağını sıkıca bastırıp *"Besmele"* ile bu parmağını kendi memesine ve çocuğun dudağına sürdükten sonra yine *"Besmele"* ile sağ memesini çocuğun ağzına verirdi. Bu ilk süt verme merasimi öğle ezanı okunmadan önce yapılırdı (Abdülaziz Bey, 1995, s. 26).

Dâye kalfaların bakımına da çok özen gösterilirdi. Özellikle beslenmesine dikkat edilir, kendisine ayrılmış dolabında süt getirici besinler tahin helvası, reçel, peynir, kuru köfte, yumurta ve havyar cinsi kuru şeyler bulunur ve mevsimine göre de meyveler dolabından hiç eksik olmazdı. Bunun yanı sıra beslenme dışındaki ihtiyaçları da göz ardı edilmezdi. Çünkü dâye kalfanın çocuğa istemeyerek bakmasının önüne geçebilmek için taltifler yapılırdı; çocuğun validesi çarşıya çıktıkça onun hoşlanacağı hediyeler verirken, pederi de zaman zaman münasip şeylerle hatırını alırdı. Saray dışından istediklerini alabilmesi için dâye kalfaya her ay uygun

miktarda harçlık verilirdi. Dâyenin idaresine verilen çocuğu validesi de boş bırakmaz arada bir odasına girerek çocukla ilgilenirdi. (Abdülaziz Bey, 1995, s. 27).

Sütannelerin özgürlüklerine kavuşması ancak çocuğun kendisine gereksinim duymadığı zaman olurdu. Tam bir ilişki kesme durumu şeklinde olamıyordu; çünkü süt akrabalığı ömür boyu devam etmekteydi. Emzirdiği çocuk büyüyüp artık kendisine hiç gereksinim duymadığında, hemen hemen her zaman özgürlüğüne kavuşturulurdu. Sütnineye çeyiz yapıldığı hatta evlendirildiği durumlar dahi olmuştur. Genellikle dâyeler, süt verdiği çocuğun ailesi onun çocuğunu da çocuklarının sütkardeşi olarak kabul edeceği için sonunda sahiplerinin yanında kalmayı tercih ederdi (Saz, 2010, s. 59).

Sütanne uygulamasının farklı bir boyutunu beyan eden tarihçiler de vardır. İsviçreli bir tarihçi; Türklerin, Arapların, Kürtlerin ırza' sanayiyi hiç bilmediklerini, şayet bir kadın hastalanıp çocuğuna süt veremediğinde ya da gebelik durumu olduğunda komşuları olan kadınlardan yardım aldığını ve bunu da memnuniyetle yaptıklarını belirtmiştir. Fakat bu durumun daha çok taşralılar arasında yaygın olduğunu da ifade etmiştir. Günümüzde az da olsa bu tür örneklerin varlığı aşikârdır (Besim Ömer, Darülaceze Irzahanesi, 1319, s. 12-13).

Bu bahsettiğimiz durumlardan çok farklı ve özel durumlarda da sütannelere ihtiyaç duyulmaktaydı. Şehzadelerin cariyelerine kısırlık ilacı verilirdi; fakat yine de gebe kalırlarsa çocuğun düşürülmesi yollarına başvurulurdu. Bu da olmazsa çocuk kırk gün sonra bir sütanneye verilerek onun tarafından büyütülüp, yetiştirilmesi sağlanırdı. Bir daha da gerçek annesini göremezdi. Bu şekilde sütanneye emzirme, besleme dışında annelik görevinin de yüklenmiş olduğunu söyleyebiliriz (Tokmakçıoğlu, 1991, s. 85).

Padişahların çocuklarını sütanneye verme uygulamasını Padişah II. Abdülhamid örneğinde görebiliriz. II. Abdülhamid'in baş ikbaliyken Müşfika Hanım'dan Ayşe Sultan dünyaya gelmiştir. Doğumdan sonra Sultan Abdülhamid Dilesrar Kalfa'yı yanına çağırarak; *"kızım sana emanet"* diyerek teslim etmiştir. Ayşe, saray tabirince sütnine Pervin Hanım tarafından çok iyi bir şekilde yetiştirilmiştir (Uluçay, 2001, s. 257).

Kadınlar için bir gelir kapısı olan sütanneliğin ücretlerinin dönemsel olarak farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Yaşanan hayat pahalılığı zaman zaman sütannelere verilen maaşta artışa sebep olmuş ve bu durum arşiv belgelerine yansımıştır (DH. MKT./1249/74). Selanik'teki sütannelerin

durumu buna bir örnektir. Selanik'te sütannelik yaparak aylık yirmi beş kuruş maaş alanlara yaşanan hayat pahalılığının etkisiyle Şura-yı Devlet 1888 yılından itibaren ellişer kuruş maaş vermeyi onaylamıştır (DH. MKT./1573-83).

Yine benzer bir durumun Mardin'de yaşanmış olduğu görülmektedir. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin sosyal devlet anlayışına sahip olduğunu kimsesiz çocukların bakımını üstlendiği bilinmektedir. Bu vesileyle Mardin'de cami avlusuna bırakılan bir kız çocuğu bakımının yapılması ve beslenmesi için sütanneye verilmiştir.

Ayşe Nesime ismi verilen bu kız çocuğuna bakan sütanneye Mardin meclis idaresi vasıtasıyla kendisinin ve ailesinin iaşesinin karşılanabilmesi için 25 kuruş maaş tahsis edilmesi 1878 Martının başlarında Diyarbakır Vilayetine yazılmıştır (ŞD./1456-22). Bu iki vilayet için uygun görülen miktarın aynı olması sütannelere verilen maaş miktarlarının aradaki on yıla rağmen eşit olduğunu düşündürmektedir. Tabii ki devletin saray ve etrafında bu işi yapan sütanneler ücret konusunda daha farklı değerlendirilmekteydiler.

Bazı durumlarda da kadının dünyaya getirdiği çocuklarının ölmesi emzirmiş olduğu sütüne bağlanabiliyordu. Böyle durumlarda da anne emzirmeyip çocuğunu başka bir sütanneye verebiliyordu (Akçiçek, 1988, s. 44).

Sütanneler için doktorların da önerdiği bir durum vardır ki bu da çocukların sağlığını öncelemektedir. Dr. Celaleddin Muhtar Bey, bu konuyla alakalı olarak sütannelerin hastalıklarının olmamasına dair şahadetname almalarını istemekte; bunun yanı sıra sütninelere teslim edilecek çocukların da sağlıklı olduğuna dair bir rapor verilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu şekilde yapılmasını da herkese şiddetle tavsiye etmektedir (Servet-i Fünun, 1901, s. 331-333).

Osmanlı hukuku içerisinde de emzirme ve sütannelik söz konusu olmuştur. Madde 367'de anne, çocuğu emzirmekle mükellef olmadığı hallerde, onu emzirmekten imtina ederse, baba, annesinin yanında çocuğu emzirecek bir sütanne tutmakla mükellefti (Akgündüz, 1986, s. 231).

Sütannelikle ilgili anlaşmazlıkların yaşanmış olduğu hatta meselenin mahkemeye taşındığı durumlar da mevcuttur. Örneğin bunlardan bir tanesi 1909 yılında Musul'da yaşanmıştır. Musul'da Süleymaniye Sancağında bir buçuk sene önce validesinin sütü olmadığından kendi milletlerinden de bir sütanne bulamadıklarından dolayı Yahudi milletinden birisi kendi

muhitinden Şehnaz isimli Müslüman bir kadına çocuğunu sütannelik yapması için vermiştir. Daha sonra artık sütanneye ihtiyaç kalmaması hasebiyle çocuğu geri almak istemiştir.

Durumla alakalı olarak Şeyh Said ve Şeyh Mahmud çağrılmış; onlar da çocuğa Mehmed isminin verilmiş olduğunu çocuğun iadesinin kabul edilemeyeceğini söylemişlerdir. Yahudilerin haklı olduğunu savunanlarla anlaşmazlık yaşanmıştır. Şeyh Said ve Şeyh Mahmud Müslüman bir kadının süt vermesini bahane göstererek çocuğun Müslüman olmasının lazım geleceğini söylemişler ve mutaassıp ahaliyi de buna inandırmışlardır. Gelişen bu durumlar üzerine mahkeme de bir karar verememiştir (DH.TMK.M../274-87).

Araştırmalar neticesinde süt veren kadınlara cezai uygulamalarla alakalı bir takım ayrıcalıkların verildiği özel durumların olduğu da tespit edilmiştir. Bunlardan bir tanesi Peygamber Efendimiz zamanında yaşanmış bir hadisedir. Hz. Peygamber, suçunu itiraf eden bir kadının recm cezasını doğum hatta çocuğun sütten kesilmesi çağına kadar ertelediğine dair bir örnektir (Avcı, 2004, s. 206). Bir diğer örnek ise Kastamonu valiliğine ait süt veren annelerin beslenmesiyle alakalıdır. 1916 yılına ait bu belgede; kadın hapishanelerinde çocuğunu emziren kadınlara yeterli gıda depolamaları adına yarım tayinat daha verilmesine dair talepte bulunulmuştur (Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Kadın, 2015, s. 247).

4.3. Sütanneliğe Eleştirel Bir Gözle Bakmak: Bir Çocuk Annesinden Ne Kadar Uzaklaşırsa Ölüme O Kadar Yaklaşmış Olur!

Daha önce de bahsettiğimiz gibi sütanne çocuğa iki türlü süt verebiliyordu; ya sütanne çocuğun evine gelirdi ya da çocuk sütannenin evine gönderilirdi. İlki daha sağlıklı bir seçenek olarak tercih edilmekteydi; fakat kendi evinde bakma durumları da yaşanıyordu. Bu da bazı sıkıntılar yaşanmasına olanak sağlayabiliyordu. Şöyle ki başka birinin çocuğunu evine kabul eden sütanneler aldıkları çocuğu bazen emzirerek bazen de mama ile besliyorlardı. Çünkü çok kere sütanne sütünü kendi çocuğuna verip aldığı yavruyu da kaşıkla, emzikle, bulamaçla, her ne bulursa onunla besleyip bazen de vakitsiz yedirdiği oluyordu. Bu yüzden de talihsiz bebekler ilk yaşlarını bitirinceye kadar yarı yarıya telef oluyorlardı. Besim Ömer'e göre;

> *Sütannelere gönderilen çocukların hemen hemen yarısı vefat etmekteydiler. Bir çocuk annesinden, ailesinden ne kadar uzaklaşırsa ölüme o kadar yaklaşmış olur annenin memesiyle yüreğinin yerini hiç bir şey tutamazdı* (Besim Ömer, 1320, s.

113).

Fransız tarihçi, 19. yüzyılda yazmış olduğu eserinde Fransa'daki çocuk ölüm oranlarının %34 olduğunu belirtmiş; fakat bu oran Avrupa'nın diğer ülkeleriyle kıyaslandığında Fransa'daki oranın yine de az olduğunu söylemektedir. Yazar çocukların doğumdan sonra bir iki yıl içerisinde ölmelerinin sebeplerinden birini de çocukların sütannelere ve dadılara terk edilmesine bağlamaktadır. Çünkü Avrupa'da sütannelerin ve dadıların her ailenin evine gelip validelerinin gözü önünde çocuğa bakmadığı için bunun bir takım olumsuzluklara sebebiyet verdiğini düşünmektedir. Maalesef sütanneler kendi çocuklarına da baktıkları için ve her zaman iyi niyet göstermediklerinden dolayı çocuk ölümleri de olmaktaydı (Servet-i Fünun, 24 Ağustos 1894, s. 370-371).

Sütanneliğe karşı çıkanların sayısı da hayli fazlaydı. Bazı anneler emzirmedikleri ve çocuklarının refahından daha çok görünüşleriyle ve sosyal çevreleriyle ilgilenmekte oldukları için eleştirilmişlerdi. 1660'ta Hamburg'da Lutherci bir papaza göre *"güzel bayanlar, düzgün ve güzel görünebilmek ve gece boyunca uyuyabilmek"* için sütanneler istiyorlardı.

Eleştirmenler babalara da bencillikleri yüzünden saldırıyorlardı: bazı aileler için emzirme döneminde cinsel ilişkide bulunmanın sütün bozulmasına neden olduğu düşünüldüğünden, bebeklerini, eşleriyle rahatça cinsel ilişkide bulunabilmek için uzaklara gönderdiklerini iddia etmekteydiler. Dadılar ise gerçek paralı askerler gibi küçük bebeklere birer meta gibi davranıyorlardı. Bu durum sevgiden yoksun ve mutsuz bireylerin ortaya çıkmasını beraberinde getirmekteydi (Heywood, 2003, s. 77-78).

Yahya Araz'a göre; sütannelik bir takım olumsuz imaj taşımasına rağmen Batı'da çocukların sütanneye verilmesi, özellikle şehirli üst ve kısmen orta sınıflar arasında 18. yüzyılın sonuna kadar hatta bazı bölgelerde 20. yüzyılın başına kadar yaygın bir uygulama olmaya devam etmiştir (Araz, 2013, s. 42-50).

19. yüzyılda *"Pasteur"* devrimine kadar sütanneliğin, emzirmenin en iyi alternatifi olduğu kabul edilebilir. Bu özellikle ılıman iklimde, süt ve diğer yiyecek maddelerinin hemen bozulduğu Akdeniz'de geçerliydi. İnsanlar hayvan sütüne karşı önyargılıydı çünkü onları besleyenlerin özelliklerini alacağı inancındaydılar. Bu yüzden de özellikle zengin aileler, çocuk bakmanın sorumluluklarını, başka bir kişiye yüklemekten beis duymayabiliyorlardı (Heywood, 2003, s. 78-79).

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi zenginliği sütannelik bağlamında

düşündüğümüzde çocuklar için her zaman olumlu olmayabiliyordu. Fizyolojik anlamda anne sütü ile zengin-fakir kadın arasında kurulan paradoksal bağ ilginçtir. Zengin annelerin, çocuklarını sütannelerine bırakmaları zayıf ama zenginliğin getirdiği fırsatlar nedeniyle daha eğitimli bireyler yetişmesini sağlarken, fakir annelerin çocuklarını kendi sütleriyle beslemeleri ise güçlü ama eğitimsiz bireyler yetişmesine sebep olmaktaydı (Akagündüz, 2015, s. 200).

19. yüzyılda sterilize edilmiş süt ve biberonların bulunması, sütannelikte toptan değişimin ilk adımı olmuştur (Servet-i Fünun, s. 68-71).

Tarihçi George Sussman ise 20. yüzyılda çalışmayan genç evli kadınların önayak olduğu akım sayesinde sütanneliğin kalktığını benimsemektedir. Fakat evli kadınların iş gücünden yararlanılmadığı gibi aile ekonomisine katkıda bulunmanın veya toplumda bir yer edinmenin baskın olduğu zamanlar da olmuştur (Heywood, 2003, s. 81).

Son olarak eleştirel yönlerden bir tanesi de sütannenin, anne olarak kabul edilmediği bir ailede anneliğin anlamını ve refahını ve kendi çocuğunun menfaatlerini başka bir annenin çocuğunun menfaatlerine maruz bırakmasıydı. Çünkü çoğu kez sütanneler, başka bir annenin çocuğunu mesleğiymiş gibi emziren bir kadın olarak görülmekteydi ve genellikle sınıf farkı vardı (Thorley, 2015, s. 305).

5. SONUÇ

Tarihsel süreçte Osmanlı'da ve farklı kültürlerde sütannelik konusu epeyce konuşulmuş ve üzerinde farklı fikirlerden dolayı tartışılmıştır. Sütanneler çoğu zaman zayıf çocuklar için sığınılacak bir liman olmuşlardır. Hatta haklarında olumsuz örneklerin de olmasına rağmen isimleri zikredildiğinde hatırlara hep yüce amaçlar peşinde oldukları gelmektedir. Bunun sebebini biraz da sütannelerin yavrularla özdeşleşmesinden kaynaklandığını düşünebiliriz. Çünkü sütanne deyince ailelerin hatırına çocuklarının en minik ve sevimli halleri gelmektedir.

Sütannelikte önemli olan anne ile sütannenin benzer dönemlerde doğum yapmış olmalarıdır. Çünkü altı aylık bir süt bir aylık bir bebeğe uygun olmayabiliyordu. Eski dönemlerde sütannenin ne zaman doğum yaptığını tam olarak tespit edebilmek güç olsa da sütannelerin çocukların sağlığı için dürüst davrandıklarına inanmak en iyi ihtimaldi.

Tıp tarihinin henüz gelişmediği dönemlerde annelerin doğum esnasında hayatlarını yitirmeleri aslında öksüz çocuklar için sütanneliği daha da önemli bir pozisyona getirmiştir. Sütannelikte keyfi uygulama alanı dışına

çıkılarak gerçekten bir anne sıcaklığına ihtiyacı olan yavrular sarıp sarmalanmıştır. Böylece anne ile çocuk arasında duygusal bağın kurulabileceği emzirme esnasında sütanne ve çocuk arasında duygusal bir yakınlık kurulabilmiştir.

Sütanneliğin bir anne için duygusal bir yönü de evladını kaybeden kadınların sığındığı bir liman olmasıydı. Çocuğunu kaybeden kadınlar, çocuklarının acısını bir nebze de olsa hafifletebilmek için başka bir yavruya süt vererek annelik hislerini yaşama fırsatı bulabiliyorlardı. Bu durum aynı zamanda kadının göğsündeki sütün boşalmasını da sağlayarak annenin fiziksel acısını da dindiriyordu.

Çalışmada özellikle kendi çocuğunu bırakarak bir sütanneye teslim etme ve kendisinin de başka bir yavruya sütannelik yapmasının kendi çocuğu açısından her ne kadar olumsuz yönlerinden bahsettiysek de olumlu yönlerinin olduğunu da düşünebiliriz. Şöyle ki sütannelik yapmayı tercih eden kadınların birçoğu eşini kaybetmiş -yani bu aynı zamanda maddi sıkıntılar içerisinde olabileceğini de düşündürmektedir-olduklarından geçimlerini sağlayabilmek adına hem de çocuğunu maddi anlamda sefaletten kurtarabilmek adına ikisi için de olumludur. Belki de bu şekilde sefaleti aşıp çocuğunun hayatını kurtarmış olmaktadır. Sütanneliğin aynı zamanda Osmanlı Devleti'nde her zaman maddi olarak kazanç sağlayamayan annelere, maddi destek sağlamış olduğunu da söyleyebiliriz.

Sütannelikte gözetilmesi gereken en önemli hususlardan bir tanesi de sütannenin merhametine güvenmektir; çünkü sadece kendi çocuğu için ihsan edilen sütü başka bir çocuğu beslemede kullanması kendi çocuğundan esirgemesi aksi takdirde sütanneyi mutsuz kılabilir ve süt verdiği yavruya kötü davranabilirdi.

6. KAYNAKLAR

Arşiv

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA).

Süreli Yayınlar

Asar-ı Münteşir, Doktorlar ve süt nineler. (1901, Temmuz). *Servet-i Fünun,* Cilt 21, Sayı 541.

Dr. Rıza Tahir Bey. (1927). Çocuk bakımına dair öğütler-banyo-temizlik-anne sütü-çocuk bakımı. *Gürbüz Türk Çocuğu*, Cilt 2, Sayı 14, s. 18.

Irza' Meselesi. *Servet-i Fünun*, No: 632.

Mubahase-i Sıhhiye ve Tıbbiye, emzirme ve emzik şişeleri. *Servet-i Fünun,* No: 57.

Osman Nuri, (1906). Çocuk ve süt çocuk ve medeniyyet-i izdivaç ve saadet-i aile-sıhhat ve ahlâk. *Servet-i Fünun*, Cilt 30, Sayı 772, s. 275.

Süt Emen Çocuklar İçin. (1907). *Servet-i fünun*, Cilt 32, Sayı 820.
Tıfıl Nevzatın Teaddisi (Süt Nine ve Dadı Mektepleri). (1894, Ağustos). *Servet-i Fünun*, Cilt 7, Sayı 180.

Telif ve Tetkik Eserler

Abdülaziz Bey, (1995). Yayın Sorumlusu: Ayşen Anadol, *Osmanlı adet, merasim ve tabirleri toplum hayatı*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
Akagündüz, Ü. (2015). *II. Meşrutiyet döneminde kadın olmak*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
Akçiçek, E. (1988). Anne sütü ile ilgili âdet ve inançlar, Türk halk hekimliğinde anne sütü. *1. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folklor Kongresi*. Editör. (ss. 35-70). İstanbul:
Akgündüz, A. (1986). *Mukayeseli İslâm ve Osmanlı hukuku külliyatı*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
AlHreashy, A. (2018). Non-maternal nursing in the Muslim community: A health perspective review. *Journal Of Clinical Neonatology*, 191-197.
Araz, Y. (2013). *Osmanlı toplumunda çocuk olmak*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
Avcı, M. (2004). *Osmanlı hukukunda suçlar ve cezalar*. İstanbul: Bilimevi Basın Yayın.
Badinter, E. (2011). *Kadınlık mı annelik mi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
Besim Ömer. (1320). *Çocuk büyütmek*. İstanbul: Matbaa-yı Ahmed İhsan.
Besim Ömer. (1320). *Doğururken ve doğurduktan sonra*. İstanbul: Matbaa-yı Ahmed İhsan.
Besim Ömer. (1319). *Darülaceze Irzahanesi*. İstanbul.
Duben, A. & Behar, C. (2014). *İstanbul haneleri-evlilik, aile ve doğurganlık 1880-1940*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
Eröz, M.& Güler, A. (1998). *Türk ailesi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
Heywood, C. (2003). *Baba bana top at!-Batı'da çocukluğun tarihi*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
Hot, İ. & Başağaoğlu, İ. (2014). Tarihte sütannelik geleneği. *Türkiye Klinikleri j. Med Ethics*, 22 (2), 68-74.
Kalaycıoğulları, S. (2016). Roma yazınında emzirme: Anne sütünün bebeğin bedensel ve zihinsel gelişimine etkisi. *DTCF Dergisi*, 56. (2), 319-331.
Kömürciyan, E. Ç. (1988). *İstanbul tarihi-XVII. asırda İstanbul*. Eren Yayıncılık ve Kitapçılık.
Marilyn, Y. (2002). *Memenin tarihi*. İstanbul: Çitlembik Yayınları.
Onur, B. (2005). *Türkiye'de çocukluğun tarihi*. İstanbul: İmge Kitabevi.
Saz, L. (2010). *Anılar-19. yüzyılda saray haremi*. İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.
Saz, L. (2012). *Haremde yaşam-saray ve harem hatıraları*. İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.
Sever, M. (2015). Kadınlık, annelik, gönüllü çocuksuzluk: Eisabeth Badinter'den *kadınlık mı annelik mi?*, Tina Miller'dan *Annelik Duygusu: Mitler ve Deneyimler* ve Corinne Maier'den *No Kid* Üzerinden Bir Karşılaştırmalı Okuma Çalışması. *Fe Dergi*, 7 (2), 72-86.

Stearns, P. N. (2018). *Çocukluğun Tarihi*. İstanbul: Dedalus Kitap.
Thorley, V. (2015). A Mother, Yet Not "Mother": The Occupation Of Wet-Nursing. *Journal Of Family Studies*. 21 (3), 305-323.
Tokmakçıoğlu, E. (1991). *Osmanlı kadın âlemleri*. İstanbul: Geçit Kitabevi.
Uğur, Ü. (2015). *Arşiv belgelerine göre Osmanlı'da kadın*. İstanbul: Bion Matbaacılık.
Uluçay, M. Ç. (2001). *Padişahların kadınları ve kızları*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
Yıldırım, N. (2012). *Safiye Ali*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.